

VIERA ŽEMBEROVÁ

GENOLOGICKÉ SONDY DO SLAVISTICKÉHO LITERÁRNEHO PRIESTORU

Abstrakt

Literárnovedné výstupy z výskumu Ludvíka Štěpána predstavujú syntézu pozorného čítania a interpretovania umeleckého textu. Literárny vedec naznačuje vo svojich prácach, že využíva na hlbšie poznanie textu a jeho kontextu nie raz aj osobný kontakt s autorom, čím zvyrazňuje svoje prieniky do noetiky a filozofie umeleckého textu.

Abstract

Genre Investigation of Slavic Literary Space

Literary and scientific achievements based on the research of Ludvík Štěpán represent a synthesis of an artistic text attentive reading and interpreting. In his works, the literary scientist outlines that in order to deepen the text and context cognition, he many times uses a personal contact with the author, thus enhancing his penetration into noetics and philosophy of artistic text.

Klíčová slova

slavistika ■ polonistika ■ genológia ■ teória textu ■ estetika básnického textu

Key words

Slavic studies ■ Polish studies ■ genre studies ■ text theory ■ aesthetics of the poetic text

Český aj slovenský literárnovedný výskum v 21. storočí má k dispozícii viacero metodologických „uhlov“, z ktorých môže, ba musí reagovať na výpovede o svojej latentnej kríze, ďalej vyrovnávať sa so svojím rozšíreným – európskym – kontextom, no, ak naň in margine reaguje, tak sa zmieňuje o už nejestvujúcim východnom a západnom nazeracom rozčlenení raz na svoj predmet, inokedy zas práve svojím predmetom výskumu, čo treba chápať ako obkročné odvolávanie sa na dokonaný prístup ku kultúre a potom je tu ešte jav jedinečný a špecifický súčasne, ide o slovenský kontext literatúr v slavistickom zábere.

Dvojdomý autor, Ludvík Štěpán, má tu vzácnu intelektuálnu a profesionálnu výbavu, vypracovanú poznávaciu a estetickú senzibilitu voči literárnemu

javu vo vývine, preto sa koncentruje a sústreďuje v jej rámci predovšetkým na nuansy poetiky aj noetiky literárneho obdobia alebo konkrétneho umeleckého textu, čo mu umožňuje súbežne sa dotýkať naznačených „uhlov“ zo zázemia literárnej vedy, ktoré prebiehajú, dotýkajú sa i pretínajú sa vo vyššie naznačených súvislostiach, pretože tie sa môžu svojou výnimočnosťou, či normotvornosťou prejavovať práve medzi dotykmi literárnej vedy, národnej literatúry a autorskou dielňou.

Literárny vedec Ludvík Štěpán rešpektuje slavistické výskumné zázemie ako predmet, tému a problém na poznávanie pri akomkoľvek sformulovanom probléme, ktorého sa vo svojich nových knižných prácach¹ dotýka, ba dovoľáva sa ho vtedy, keď sa koncentroval či už len na jednotlivosť, ňou sa jeho literárnohistorické, interpretačné a komparatívne poznanie umocňuje hodnotami jeho literárnovedného vývinového „vzorca,“ alebo keď sa výkladovo vyrovnáva s literárnym smerom, literárnym obdobím, genologickým javom a autorskou dielňou spôsobom interpretačného portrétu.

Dostredivým výskumným bodom, ba azda i viac, estetickou a emocionálnou misiou Ludvíka Štěpána v jeho literárnovednom „živote“ ostáva poľská literatúra v jej horizontálnych i vertikálnych súvislostiach. To, čo by bolo možno označiť za horizontálny pohľad na vývin konkrétnej národnej literatúry by mohlo obsiahnuť reálie lineárneho vývinového reťazca s jeho ideovými, politickými, hospodárskymi či vzťahovými „skutočnosťami.“ Napokon práve ony nie raz sú najvýraznejším prejavom (nátlaku literárneho života, literárnej praxe, kultúrnej politiky na literárny organizmus v jeho generačnom, látkovom, poetologickom, genologickom a estetickom „chode.“ Napokon len tak mohla vzniknúť vývinovo koncipovaná práca, genologickým prierezom rekonštruované „dejiny poľskej literatúry“ z pohľadu vývinových procesov uskutočňovaných v teórii literatúry, *Hľadání tvaru, vývoj forem poľských literárnych žánrů (poezie a próza)*, ale aj jasne precizovaný pohľad na kontakt literárneho s neliterárnym „životom“ v konkrétnom kontexte ich vzájomného kontaktu, pretože: „(...) vyostřená politická a společenská situace osmdesátých let polskou poezií i prozu poznamenala výrazně a na dlouhou dobu. Donutila spisovatele k často až manifestačnímu odklonu od osobních problémů a od otázek samotné tvorby a naopak je přivedla k maximální angažovanosti ve prospěch společnosti.“²

¹ Ludvík Štěpán: *Hľadání tvaru. Vývoj forem poľských literárnych žánrů (poezie a próza)*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2003. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, číslo 349. 489 s. ISBN 80-210-3293-6; Ludvík Štěpán: *Cesty mezi formami*. Brno: REGIONY – Středoevropské centrum slovanských studií, 2007. Edice PULSY. 172 s. ISBN 80-86735-14-1; Ludvík Štěpán: *Pohledy na slovanské literatury II v středoevropském trojúhelníku*. Brno: REGIONY – Středoevropské centrum slovanských studií 2007. Edice PULSY. 168 s. ISBN 80-86735-11-7.

² Ludvík Štěpán: *Cesty mezi formami*, op. cit., s. 84.

Literárna história sa s týmito reáliami dejinného významu, s ich diferencovaním vyrovnáva koncentrovane a v súlade s javom, ktorý sleduje vo vývine národnej literatúry alebo jej morfológie. Vo výklade Ludvíka Štěpána táto „zásobnica“ poznania je zapájaná argumentačne a globalizujúco, nedostáva sa jej primárne miesta, lebo autor sleduje a vysvetľuje tie súvislosti, ktoré sa určujúco, a predsa prirodzene včleňujú do vertikálneho skúmania literárnej vedy a jej členitej štruktúry, teda do problematiky teórie textu, do genologických noriem a ich premien v súlade s vývinovo prevažujúcim estetickým, poetologickým, filozofujúcim prúdom v národnej alebo európskej literatúre, kultúre a spoločnosti.

Skutočnosť, že si literárny vedec do využívaného metodologického kľúča uložil práve genológiu, mu umožňuje otvárať vývinové, javové, estetické, generačné, filozofické, nazeracie i biografické prieniky do konkrétnej jednotlivosti (druh, žáner, text, translácia) alebo do poetologického systému obdobia, či autorskej dielne, kde typologické situácie pri sledovaní vývinového pohybu kompozície a dekompozície vo vývine žánrov (tie sú pre výkladovú a interpretačnú koncepciu Ludvíka Štěpána latentné a výskumne invenčné či až určujúce) sa kondenzujú do následnosti, ktorú zvýraznil takto: „*předosícienská, osvícienská, romantická, modernisitická a postmodernistická*.“³

Osvietenstva sa dotýka len ako vývinovej entity, kde sa diferenčné procesy v druhu i žánroch začínajú, čo vždy argumentačne na konkrétnom materiáli aplikuje aj pri tak náročnom koncepte, akým je dejinná a genologická panoráma poľskej národnej literatúry v *Hledání tvaru*. Neskôr tento účinný postup využíva v početných odkazoch práve na túto situáciu vo svojich ďalších prácach, ktoré venuje konkrétnemu žánru alebo autorovi, či porovnávaniu českej, poľskej a slovenskej alebo poľskej a ruskej literatúry, aby sa sústredil na genologické normy, odklony a „inakosti“ v žánrovom „vedomí“ a „praxi“ literárneho romantizmu, (realizmu, pozitivizmu), modernizmu a postmodernizmu.

Literárny romantizmus si všíma ako panoramatický slovanský národný projekt aj s jeho národnými odlišnosťami⁴ alebo ako špecifický projekt poľskej literatúry.⁵ Literárny romantizmus v komparatívnom výklade javu romantizmus a spoločenských procesov, ktoré ho formujú i aktualizuje nutne zvýrazňuje geograficky v európskej kultúre, aby ho mohol vymedziť takto: „*Romantismus je specifickým fenoménem evropské kultúry 19. století, který do národních společenství přinesl specifické myšlení, životní pocity a vidění skutečnosti a v důsledcích mj. osobitou podobu literatury s typickými hrdiny, pohybujícími se ve svérázném prostředí. U slovanských literatur není možno zapomenout na*

³ Tamtiež, s. 103.

⁴ Ludvík Štěpán: *Pohledy na slovanské literatura II v středoevropském trojúhelníku*. Časť: Některé souvislosti polské, slovenské a české romantické literatury, op. cit., s. 71–88.

⁵ Ludvík Štěpán: *Hledání tvaru*, Časť: Romantické útoky na poezii, op. cit., s. 215–254.

*skutečnost, že tyto národy v té době žily v nesvobodě jejich literatury (a nejen ony) musely kromě obvyklých úkolů pomáhat řešit také problémy ideologické. Tyto akcenty se odrážejí v různé míře v polské, slovenské i české romantické literatuře.*⁶ Isto len preto, že to odbočuje z geograficky vymedzeného Štěpánovho tematického a problémového trojuholníka slovanských literatúr, by sa do zmienky o situácii európskych slovanských literatúr v literárnom romantizme dostali aj odlišovacie informácie o ukrajinskom, ruskom a južnoslovanských národných romantizmoch, kde neliterárne a literárne, organizačné a emancipačné procesy voči európskemu spoločenskému kontextu vytvárali vývinové reálie, nie raz ich odlišujúce (i zblížujúce, vid' ukrajinský literárny romantizmus) od procesov, akými prechádzali ním sledované tri „prepojené“ národné literárne romantizmy. V *Hledání tvaru* sa literárny romantizmus chápe užšie ako genologický výraz pre konkrétnu poetiku, estetiku, filozofiu, motívy, pre štatút lyrického subjektu, a tak jeho vymedzenie je nuansové: „*Romantičtí básníci v procesu, který začal v období osvícenství, pokračovali. Pro ně už neplatilo, aby to, co vyznačili v podtitulu svého díla (mám na mysli žánrové označení), naplňovali v souladu s danými normami a ctili předem vytyčené území žánru. Naopak: žánrová terminologie ztratila závazný charakter a stala se v průběhu komunikace spíše hrou.*“⁷

Nazdávame sa, že týmto spôsobom ohraničil Ludvík Štěpán aj svoj nazerací spôsob na jednotlivé žánre či autorské dielne, ktoré interpretačne sleduje, ale predovšetkým zvýraznil proces trvajúci v genologickom „priestore“ samopohybom a napriek rozličným manifestom, programom, projektom, lebo dominantná ostáva otvorenosť autora, jeho invencia a talent, záväznosť i voľnosť voči normatívnej poetike a genológii.

V tejto línii poznávania „kompozície a dekompozície“, uvoľňovanie druhu i žánru – svojmu čitateľovi a študentovi – vychádza Ludvík Štěpán v ústrety precíznym poznámkovým aparátom, ktorý demonštruje ďalšiu, možno dnes aj prehliadanú skutočnosť, a to, že i odborná literatúra o literárnej vede má svoju kvalitnú, živú a invenčnú (literárnu) históriu. V tejto metodickej a výkladovej pomôcke spočíva silné až univerzálne „miesto“ Štěpánových literárnohistorických syntéz a jemných interpretačných prienikov do textu (pre) - spojeného so svojím tvorcom, ktoré niektorých čitateľov učí, iných upozorňuje na vzťahy i presahy a ďalších vyzýva na dialóg s poznaním literárnej vedy o probléme, s ktorým sa vyrovnáva.

Tak, ako zaujal literárneho vedca literárny romantizmus, získala si ho moderna, odkazy na avantgardu a postmodernizmus. Na viacerých miestach upo-

⁶ Ludvík Štěpán: *Pohledy na slovanské literatura II v středoevropském trojúhelníku*, op. cit., s. 71.

⁷ Ludvík Štěpán: *Hledání tvaru*, op. cit., s. 216.

zoruje na svoje riešenie „účinkovania“ ďalšieho (spoločenského, kultúrneho, literárneho) -izmu, „*tedy období nastupujúciho nějakého nového -ismu,*“ pre ktorý ponúka termín neoistický.⁸ Realizmus a pozitivizmus podnietili v kultúre a literatúre kontextové udalosti európskeho života, modernizmus si však uchováva svoje poetologické a estetické i genologické *privatissimo*, aby postmodernizmus opakovane otváral „priestor“ kultúry a literatúry vonkajším neliterárnym ozvenám, lebo: „*Narůstající míra globalizace ideologických a politických koncepcí a praktik, životních stylů, kulturní produkce (především rozostřování hranic mezi kulturou, a tedy i literaturou, vysokou a nízkou), se paradoxně projevila (a to trvá dosud) fragmentací všech odborů lidské činnosti a v literárním díle ve změnách jeho formy i kompozice.*“⁹

A tak akosi prirodzene sa stretieme s výzvou, ktorá pokrýva literárnovedný výskum Ludvíka Štěpána, v jeho ponornosti do autorskej dielne (za všetky J. Suchý, J. Iwaszkiewicz, H. Sienkiewicz, B. Prus, W. S. Reymont), do hľadania vzťahu medzi reálnym a duchovným (S. Krawczyk, K. Wojtyła, Cz. Miłosz), do objasňovania prepojení medzi tézou a jej vývinovou a žánrovou realizáciou (epické v lyrickom, lyrické a satirické, látka a jej tematizácie a iné), a znie tak prosto, no o to závažnejšie: „*Podívejme se proto nyní na onu formální stránku literárních děl, která se m. j. projektuje v literárních žánrech, jejich formách, typech a variantách.*“¹⁰

Metodologické oslovenie Ludvíka Štěpána, hoci je prosté, ostáva latentné a normatívne pre istú časť vývinového procesu ako celku, ktorý nielen charakterizuje, ale ho predovšetkým zvnútra modeluje, upevňuje a za „vhodných“ vnútroliterárnych podmienok aj rozrušuje, aby sa proces zrodu a zániku, formovania a deformovania – a nielen v genologickom reťazci – opakoval, no už v iných súradniciach a v podnetnejších, teda iných, nazeraciach či estetických formáciách.

⁸ Ludvík Štěpán: *Cesty mezi formami*. Časť: Mezi poemou a cyklickou skladbou (vzlety a pády žánru v kontextu polské poezie), op. cit., s. 101.

⁹ Tamtiež, s. 101–102.

¹⁰ Tamtiež, s. 102.

